

Філологія

УДК 81'373:398.8:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18372480>

Лексико-семантичні засоби концептуалізації війни і миру в українських народних піснях

Вільчинська Тетяна Пилипівна,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української мови та славістики

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка, Україна,

<https://orcid.org/0000-0003-4881-6132>

Продан Андрій Іванович,

аспірант кафедри української мови та славістики

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка, Україна,

<https://orcid.org/0009-0002-6496-1962>

Прийнято: 10.01.2026 | Опубліковано: 26.01.2026

Анотація. Актуальність запропонованого дослідження зумовлена посиленням суспільної уваги до понять війни і миру в національній культурі, а також необхідністю переосмислення фольклорної спадщини як важливого джерела формування мовної картини світу українського народу. Метою статті було виявити та проаналізувати лексико-семантичні засоби, за допомогою яких в українських народних піснях концептуалізуються поняття

війни і миру, а також визначити відповідні моделі та смислові опозиції, що формують народні уявлення про ці явища. Матеріалом дослідження послужили українські народні пісні різних історичних періодів, у яких репрезентовані мотиви боротьби, втрати, надії та відродження. Під час аналізу використано такі методи та прийоми, як описовий, лексико-семантичного, контекстуального та концептуального аналізів, що дало змогу простежити смислові зв'язки між мовними одиницями та культурно-історичним контекстом їх функціонування. У результаті проведених спостережень знайшла підтвердження думка, що народна пісня, акумулюючи колективний історичний досвід, відображає не лише подієвий бік воєнної дійсності, а й глибинні екзистенційні переживання, моральні орієнтири та ціннісні установки. Встановлено, що концепт війни в народнопісенній традиції осмислюється як багатовимірне явище, що постає у формах розлуки, смерті, жертовності та морального обов'язку, на відміну від концепту миру як маніфестанта дому і повернення, відновлення порушеної гармонії, загалом життя і надії. Доведено, що опозиція «війна – мир» виступає базовим структурним компонентом народнопісенної картини світу, у межах якого формуються ціннісні орієнтири та колективні уявлення про історичний шлях українського народу. Перспективи подальших досліджень визначають розширення корпусу аналізованих текстів за рахунок сучасних народних та авторських пісень, зіставлення регіональних фольклорних традицій та вивчення взаємодії фольклорних образів із сучасними медіадискурсами.

Ключові слова: мовна картина світу, концептуалізація, лексико-семантична модель, опозиція «війна – мир», українська народнопісенна традиція, ціннісні орієнтири.

Lexico-Semantic Means of Conceptualizing War and Peace in Ukrainian Folk Songs

Tetiana Vilchynska,

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-4881-6132>

Andrii Prodan,

Postgraduate Student, Department of Ukrainian Language and Slavic Studies,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0002-6496-1962>

***Abstract.** The relevance of this study is determined by the growing public attention to the concepts of war and peace in national culture and the need to reconsider folklore heritage as an important source for shaping the linguistic picture of the world of the Ukrainian people. The aim of the article is to identify and analyze the lexical-semantic means through which the concepts of war and peace are conceptualized in Ukrainian folk songs and to determine the key semantic models and oppositions that shape folk perceptions of these phenomena. The research material consists of Ukrainian folk songs from different historical periods that reflect motifs of struggle, loss, hope, and revival. The study employs descriptive, lexical-semantic, contextual, and conceptual analysis, which allows tracing semantic relations between linguistic units and their cultural and historical context. The results demonstrate that folk songs, accumulating collective historical experience, reflect not only the factual dimension of war but also deep existential experiences, moral values, and ethical orientations. The concept of war is*

interpreted as a multidimensional phenomenon associated with separation, death, sacrifice, and moral duty, whereas the concept of peace is linked to home and return, restoration of harmony, life, and hope. It is argued that the opposition “war – peace” functions as a fundamental structural element of the folk song picture of the world, shaping value orientations and collective representations of the historical path of the Ukrainian people. Prospects for further research include expanding the corpus of analyzed texts through modern folk and authorial songs, comparative analysis of regional folklore traditions, and the study of interactions between folklore imagery and contemporary media discourses.

Keywords: *linguistic picture of the world; conceptualization; lexical-semantic model; opposition “war – peace”; Ukrainian folk song tradition; value orientations.*

Постановка проблеми. Війна і мир є фундаментальними екзистенційними категоріями, через які осмислюються не лише історичні події, а й базові уявлення людини про світ, життя, смерть, цінності та сенс буття. В українській культурній традиції ці категорії набули особливої ваги, що зумовлено тривалим і складним історичним досвідом боротьби за збереження землі, свободи, державності та національної ідентичності [1, с. 28]. Саме в цьому контексті формується специфічна мовна картина світу, у якій війна і мир постають не абстрактними поняттями, а глибоко пережитими й емоційно насиченими смислами.

Однією з важливих форм такого осмислення є народна пісня, яка акумулює колективний досвід поколінь і трансформує історичні реалії у систему образів, символів та повторюваних мотивів [2, с. 372]. Народнопісенна традиція поєднує індивідуальні переживання з колективною пам'яттю, фіксуючи у мовній формі уявлення про війну як випробування, жертву й моральний обов'язок, а також про мир як бажаний стан гармонії, повернення додому та відновлення порушеного життєвого порядку [3, с. 7-8].

Особливу роль у цьому процесі відіграє лексико-семантичний рівень пісенних текстів, адже саме через добір слів, стійкі образи й смислові опозиції народна свідомість закріплює своє бачення воєнного і мирного буття та передає його в часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні філологічні дослідження засвідчують стійкий науковий інтерес до проблем концептуалізації війни й миру в мовній картині світу, однак представлені наукові підходи істотно різняться за своїми теоретичними акцентами та методологічними орієнтирами. У межах когнітивно-метафоричного напрямку війна осмислюється передусім як модель соціальних і ціннісних протиставлень. Так, у працях О. Данилейко війна інтерпретується крізь призму когнітивних метафор квазіродинних зв'язків, що формують образ України в умовах гібридного протистояння та вибудовуються на бінарній опозиції «свій – чужий» [4, с. 51]. Подібний підхід, однак на матеріалі американського медіадискурсу, розвиває В. Ницполь, аналізуючи структурні й орієнтаційні метафори війни, які задають просторово-ціннісне протиставлення сторін конфлікту [5, с. 53]. На відміну від зазначених когнітивно-метафоричних інтерпретацій, дослідження В. Ніконової зосереджене на функціонуванні військової лексики в англomовному медійному просторі як засобу емоційної інтерпретації політичних і соціальних процесів, що посилює вплив текстів на масову свідомість [6, с. 161]. Когнітивно-семантичний вимір воєнної проблематики поглиблює В. Шевченко, розглядаючи концепт *агресія* як фреймово організований і ознаковий елемент дискурсу війни з чітко вираженим ціннісно-негативним наповненням [7, с. 124]. Окрему групу становлять праці, виконані на українському мовному матеріалі, у яких акцент зроблено на національно-культурному вимірі репрезентації війни. Зокрема, І. Кодиш простежує трансформацію концептосфери «Україна» в пісенному дискурсі періоду

російсько-української війни, де Україна постає як сакральний простір і найвища цінність [8, с. 263]. У ширшому культурно-мовному контексті С. Гриценко і Н. Мединська трактують мову війни як цілісний мовний ландшафт, закріплений у культурній пам'яті народу, що дозволяє розглядати воєнний дискурс як форму колективного осмислення історичного досвіду [1, с. 30]. Емоційний вимір воєнного досвіду розкрито в дослідженні Н. Романишин і Р. Лапчук, де вербалізація почуттів цивільного населення аналізується через систему символів, метафор і стилістичних прийомів сучасного художнього дискурсу [9, с. 78]. Водночас комунікативно-прагматичний аспект мовлення воєнного часу висвітлено у статті О. Бондаренко та інших авторів, які доводять важливу роль вокативних конструкцій у формуванні адресатності й емоційності тексту [3, с. 7]. Методологічно новий підхід до вивчення фольклорних текстів запропоновано в праці О. Петрович, де за допомогою тематичного моделювання виявлено стійкі мотиви та смислові ядра українських народних пісень, що підтверджує їхню функцію носіїв культурної пам'яті [10, с. 183]. Теоретичне осмислення миру як соціального й комунікативного феномена подано в дослідженні Е. Таухніц, у якому мир розглядається як емерджентна властивість людських взаємодій у мережевому та цифровізованому світі [11].

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує багатовимірність підходів до осмислення війни і миру – від когнітивно-метафоричних і семантичних до дискурсивних, фольклористичних і комунікативних. Водночас більшість досліджень зосереджена на окремих аспектах репрезентації цих явищ, тоді як системний лексико-семантичний аналіз українських народних пісень як цілісного носія колективної мовної картини світу залишається недостатньо опрацьованим, що зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Формування мети статті. Метою статті є виявлення та аналіз лексико-

семантичних засобів, за допомогою яких в українських народних піснях концептуалізуються поняття війни і миру, а також визначення відповідних моделей та основних смислових опозицій, що формують народні уявлення про ці явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Народна пісня посідає особливе місце в системі національної мовної картини світу, оскільки поєднує в собі мовну, культурну та історичну пам'ять народу. Вона виступає не лише художнім явищем, а й своєрідною формою колективного осмислення дійсності, у межах якої закарбовуються уявлення про ключові події, цінності та переживання, що визначають історичний досвід спільноти. Через пісенний текст народ інтерпретує власну долю, формує оцінки історичних подій і передає їх наступним поколінням у доступній, емоційно насиченій формі [12; 13]. Як форма колективної свідомості, народна пісня виконує функцію узагальнення індивідуального й суспільного досвіду. Особливо виразно це виявляється у піснях, пов'язаних із воєнною тематикою, де особисті переживання – прощання, страх, біль втрати – поєднуються з усвідомленням спільної боротьби, обов'язку та відповідальності за рідний край. Таким чином, народна пісня постає як особливий простір культурної пам'яті, у якому історичні події осмислюються не в хронологічному чи документальному вимірі, а крізь призму людських почуттів, моральних орієнтирів і ціннісних настанов. У цьому контексті поняття війни і миру набувають символічного значення, виступаючи носіями глибинних смислів втрати, надії, відродження та тривалості життя [14; 15]. З огляду на це, доцільним видається звернення до воєнних народнопісенних текстів, у яких досвід війни репрезентується через органічне поєднання особистісного й колективного вимірів, а мовні засоби стають ключем до розуміння народного світобачення.

Відповідно до поставленої мети методологічну основу дослідження становить комплексний підхід, що поєднує лексико-семантичний,

контекстуальний та концептуальний аналіз. Лексико-семантичний аналіз застосовано для виявлення ключових мовних одиниць і семантичних полів, за допомогою яких у народних піснях вербалізуються концепти війни і миру. Контекстуальний аналіз дозволив простежити функціонування цих одиниць у межах пісенного тексту та з'ясувати їхню смислову взаємодію з образною й символічною системою фольклору. Елементи концептуального підходу використано для узагальнення повторюваних лексико-семантичних моделей і виявлення бінарних опозицій, що структурують народнопісенну картину світу. Допоміжним виступав описовий метод, який забезпечив систематизацію та інтерпретацію отриманих результатів у зв'язку з культурно-історичним контекстом.

Матеріалом дослідження стали українські народні пісні різних історичних періодів і жанрових різновидів, зокрема: «Ой у лузі червона калина», «Їхав козак за Дунай», «Ой закувала сива зозуленька», «Виряджала мати сина під Крути», «Ішов стрілець на війноньку», «В горах грім гуде», «Розлилися круті бережечки», «Довго спала Україна» [12]. Зазначені тексти репрезентують широкий спектр воєнної тематики – від козацьких походів і стрілецької боротьби до родинно-драматичних мотивів прощання, втрати та очікування, що забезпечує репрезентативність матеріалу для аналізу лексико-семантичних моделей концептуалізації війни і миру.

У жанрово-тематичному аспекті українські народні пісні охоплюють козацькі, стрілецькі та родинно-драматичні твори, що дозволяє комплексно простежити способи мовного осмислення війни як історичного явища та особистісного випробування. Саме така різноманітність воєнних пісенних текстів створює підґрунтя для виявлення спільних лексико-семантичних моделей, через які в народній пісенній традиції формуються уявлення про війну й мир.

Однією з базових моделей осмислення війни в українських народних

піснях є концептуалізація уявлень про неї як розлуку та важке життєве випробування, що стосується не лише воїна, а й його найближчого оточення. У цьому аспекті показовими є пісні «Їхав козак за Дунай» та «Ішов стрілець на війноньку», у яких війна постає передусім як момент вимушеного прощання та виходу за межі звичного життєвого простору. Уже початкові рядки пісні: «*Їхав козак за Дунай, / Сказав: “Дівчино, прощай!”*» – акцентують на лексемі *прощай*, що виступає маркером розриву між мирним минулим і невизначеним воєнним майбутнім. Семантика цього слова в народнопісенному контексті виходить за межі звичайного прощання, набуваючи значення можливого остаточного розриву.

Важливу роль у формуванні образу війни як випробування відіграє лексика на позначення руху та віддалення: *їхав, іду, дорога, чужина*. Вона символізує перехід героя з безпечного простору дому до небезпечного, «чужого» світу війни. У пісні «Ішов стрілець на війноньку» цей мотив посилюється через повторювану формулу прощання: «*Ішов стрілець на війноньку, / Прощав свою дівчиноньку*» [12], де сама дія прощання стає центральною подією пісенного сюжету.

Суттєвим елементом лексико-семантичної моделі війни є образи жінки – дівчини або матері, які уособлюють мирне життя, дім та емоційну прив’язаність. Через звертання до коханої або матері пісенний текст передає внутрішній конфлікт героя, роздвоєного між обов’язком і особистими почуттями. Сльози, плач, ламання рук у цих піснях не лише підсилюють емоційність, а й фіксують війну як трагедію, що охоплює весь родинний світ.

Як бачимо, війна концептуалізується як складне екзистенційне випробування, пов’язане з розлукою, невизначеністю та болісним розривом із мирним життям. Водночас народнопісенна традиція послідовно розширює воєнний досвід, актуалізуючи мотиви смерті та жертвності як невід’ємні складники війни.

У піснях «Виряджала мати сина під Крути» та «Ой закувала сива зозуленька» війна постає вже не лише як розлука, а як гранична подія, пов'язана з реальною загрозою загибелі та усвідомленням можливої неповерненості. Лексеми *загину, не вернуся, куля, трупи* формують семантичне поле смерті, яке пронизує пісенний текст і визначає його трагічний тон.

Особливо виразно подібна модель реалізується в пісні «Виряджала мати сина під Крути», де центральним образом стає мати, яка проводить сина на війну. Уже на початку пісні закладено драматичну напругу між надією та передчуттям втрати: *«Йди, йди, мій синочку, в бою не здавайся, / Як побореш вороженьків, додому вертайся»* [12]. Лексема *вертайся*, яка в попередніх піснях виступала символом надії на мирне повернення, поступово переходить у сферу трагічного очікування.

Кульмінаційним моментом стає сцена пошуку та знаходження загиблого сина: *«А як знайшла між трупами головоньку сина, / Положила на коліна та й заголосила»* [12]. Уживання слова *трупи* різко змінює емоційний реєстр пісні, переводячи її з площини надії у простір безповоротної втрати. Мотив колискової – *«Люляй, люляй, мій синочку»* – набуває глибоко символічного значення, адже спрямований уже не до життя, а до смерті, що підкреслює трагізм материнської долі.

У пісні «Ой закувала сива зозуленька» образ смерті поєднується з мотивом фатальності воєнного шляху. Передчуття загибелі вербалізується через символічні знаки й ознаки: *«Чогось мій коник, коник вороненький / Та й в воротах спіткнувся»* [12]. Кінь у народній традиції виступає провісником долі, а його спотикання стає знаком майбутньої трагедії.

Таким чином, у праналізованих пісенних текстах війна концептуалізується як простір крайньої жертвності, у якому людське життя приноситься в жертву заради вищих цінностей – роду, землі, Батьківщини.

Образ матері постає ключовим носієм трагедії, адже саме через її біль і плач передаються глибина втрати та масштаби людських страждань. Лексико-семантичні засоби, пов'язані зі смертю, молитвою та передчуттям загибелі, формують у народній свідомості уявлення про війну як подію, що вимагає найвищої ціни та залишає незгладимий слід у колективній пам'яті. Водночас народнопісенна традиція пропонує й інший вимір осмислення війни – як морального обов'язку та необхідної боротьби за збереження рідного краю.

У піснях «Ой у лузі червона калина», «В горах грім гуде» та «Довго спала Україна» війна постає не лише як трагедія, а й як форма активного спротиву та національного самоствердження. Лексика цих текстів спрямована на мобілізацію спільноти, пробудження національної свідомості та утвердження ідеї боротьби за свободу. Ключовими стають такі слова й словосполучення, як *боронити край*, *вороги*, *стрільці*, *слава*, що формують семантичне поле воєнного обов'язку.

Показовою в цьому плані є пісня «Ой у лузі червона калина», у якій війна осмислюється як шлях до відновлення порушеної гармонії: *«Чогось наша славна Україна зажурилася»* [12]. Образ зажуреної України персоніфікує державу як живу істоту, що потребує захисту, а повторювана формула *«А ми тую червону калину піднімемо»* виконує мобілізаційну функцію, утверджуючи віру в можливість відродження. Дієслова *піднімемо*, *розвеселимо* наголошують на активній позиції суб'єкта боротьби й підкреслюють колективний характер воєнних зусиль.

Більш динамічного й закличного звучання війна набуває в пісні «В горах грім гуде». Лексико-синтаксичні конструкції дії та руху – *«вставай боронити край»*, *«землю спорили гармати»* – формують образ безпосереднього зіткнення з ворогом; звертання *«Хто живий, вставай боронити край»* виступає прямим мобілізаційним імперативом, що апелює до відповідальності кожного члена спільноти; а образ січових стрільців репрезентує ідеал воїна-

захисника, для якого боротьба стає обов'язком перед народом.

У пісні «Довго спала Україна» вказана модель помітно розширюється, а війна осмислюється як пробудження національної свідомості. Метафорика сну та пробудження («Довго спала Україна», «Як проснувся, спом'янувся») символізує перехід від пасивного стану до активної боротьби. Лексеми, пов'язані з єднанням і спільною дією – «збирайтеся, браття-українці», підкреслюють колективний характер воєнного обов'язку та спрямованість боротьби на захист рідного краю.

Отже, у межах цієї лексико-семантичної моделі війна постає як необхідна форма захисту батьківщини та виконання морального обов'язку перед народом. Відповідна лексика, мобілізаційні звертання, символи національного відродження формують у народній пісенній традиції уявлення про війну не лише як трагедію, а й випробування, у межах якого актуалізуються такі цінності, як честь, гідність та відповідальність перед суспільством. Проаналізовані мовно-виражальні засоби дають змогу систематизувати основні лексико-семантичні моделі концептуалізації війни, що узагальнено подано в табл. 1.

Таблиця 1

Концептуалізація війни в українських народних піснях

Лексико-семантичні моделі	Типові лексеми й образи	Приклади з пісень	Узагальнені смисли
Війна як розлука	<i>прощай, дорога, чужина, покидаю</i>	<i>«Їхав козак за Дунай, сказав: “Дівчино, прощай”»</i>	Розриває родинні та любовні зв'язки
Війна як випробування	<i>не вернуса, тяжка дорога, чекати</i>	<i>«Ішов стрілець на війноньку...»</i>	Пов'язана з невизначеністю і ризиками
Війна як смерть	<i>загину, трупи, куля</i>	<i>«Як знайшла між трупами головоньку сина»</i>	Несе загрозу людському існуванню
Війна як жертвність	<i>боронити край, служба, слава</i>	<i>«Наша служба – довг воїнський»</i>	Усвідомлюється як виконання обов'язку перед народом

Зіставлення виявлених лексико-семантичних моделей війни в українських народних піснях засвідчує когнітивно багатовимірне осмислення досліджуваного концептуалізованого поняття, зокрема: і як розлуки, і як випробування, і як жертвності та справи честі. Водночас у народнопісенній картині світу війна ніколи не постає самоціллю: вона постійно співвідноситься з не менш важливим концептуалізованим поняттям миру. Саме мир у фольклорній свідомості репрезентує бажаний стан відновлення гармонії, повернення до повноти життя та збереження людських і національних цінностей, що зумовлює логічну необхідність аналізу виражальних засобів його концептуалізації.

У народних піснях мир передусім осмислюється як повернення до дому, відновлення порушеного війною життєвого простору та воз'єднання з близькими. Ця модель також чітко простежується в піснях «Їхав козак за Дунай» та «Ішов стрілець на війноньку». Тут лексеми *додому, вертайся, чекай* формують семантичне поле миру як довго очікуваного повернення. У пісні «Їхав козак за Дунай» думка про завершення війни об'єктивується в контексті: *«Мене з війни зо славою / До себе чекай»* [12]. Мотив повернення поєднується з надією на відновлення особистого щастя. Мир у цьому контексті не описується прямо, але він імпліцитно присутній як бажаний фінал воєнної історії.

У пісні «Ішов стрілець на війноньку» мотив повернення набуває трагічного забарвлення: *«Ой рад би я живо вернути, / Може, мене куля вдарити»* [12], залишаючись, проте, заповітним бажанням воїна-стрільця. Навіть у передчутті смерті він мріє про повернення, що підкреслює цінність життя як найвищого блага. Таким чином, з миром асоціюються уявлення, пов'язані з простором, протилежним війні, – безпечним, комфортним, сповненим любові.

Специфіку концептуалізації миру демонструють образи матері та

коханої, які символізують дім і стабільність. Звернення до них актуалізує мирний вимір буття навіть у межах воєнного наративу, створюючи чітку опозицію між руйнівною силою війни та відновлювальним потенціалом миру.

Отже, у народнопісенній традиції мир постає не як абстрактне поняття, а як конкретний і близький людині образ дому й повернення. Лексико-семантичні засоби, пов'язані з очікуванням, надією та возз'єднанням, формують у народній свідомості уявлення про мир як кінцеву мету воєнних випробувань і необхідну умову збереження людського життя.

У піснях «Ой у лузі червона калина» та «Розлилися круті бережечки» мир осмислюється через образи природи, які в народній традиції також тісно пов'язані з ідеями життя, родючості та тривалості роду. Лексеми *калина*, *пшениця*, *поле*, *лан*, *цвіт* формують семантичне поле, що протистоїть воєнній руйнації та уособлює відновлення гармонії після випробувань.

Особливо значущим є образ калини, який у пісні «Ой у лузі червона калина» виступає центральним символом життя й національного відродження: «*Не хилися, червона калино, маєш білий цвіт*» [12]. Калина тут постає не лише як природний образ, а як знак життєстійкості та безперервності, що зберігається навіть у складних історичних умовах. Заклик «*А ми тую червону калину піднімемо*» має виразне відроджувальне значення, адже спрямований на подолання занепаду та відновлення життєвої сили.

Не менш показовими є образи поля й пшениці, що символізують працю, достаток і продовження життя. Контекст «*Ой у полі ярої пшениці золотистий лан*» конотує картину мирного буття, де земля дає плоди, а людська праця спрямована не на руйнування, а на творення. Тут мир уявляється як природний стан життя, у якому людина перебуває в гармонії з довкіллям.

У пісні «Розлилися круті бережечки» образи природи поєднуються з мотивами козацької слави та її збереження: «*Щоб наша козацькая слава, гей, гей, не пропала*» [12]. Символіку природи доповнює ідею історичної тяглості,

у межах якої мирне життя сприймається як умова збереження пам'яті роду й національної ідентичності. Кольореми – *червона, червоніла* – підсилюють життєствердний характер тексту.

Таким чином, у народнопісенній традиції мир концептуалізується як простір життя, відродження та природної повноти буття. Образи природи виконують функцію символів життєвої сили, які протистоять руйнівному впливу війни й утверджують ідею безперервності роду. Лексико-семантичні засоби, пов'язані з природною символікою, формують у народній свідомості уявлення про мир як умову стабільності, розвитку та збереження культурної пам'яті. Водночас образ миру розширюється й набуває виразного суспільно-історичного виміру, постаючи символом національної надії та спільної майбутньої мети.

У піснях «Ой у лузі червона калина» та «Довго спала Україна» мир осмислюється не лише як завершення війни, а й як мрія про щасливе майбутнє, на яке спрямовані колективні зусилля народу. Лексеми *піднімемо, розвеселимо* в пісні «Ой у лузі червона калина» формують семантичне поле надії, у межах якого мир постає як результат боротьби, витримки та єдності, пов'язаний із відновленням національної гідності: *«А ми тую червону калину піднімемо, / А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо»* [12].

У пісні «Довго спала Україна» вказаний мотив експлікується в ширшому історичному контексті. Використовуючи метафори сну й пробудження, народ реалізує думку про перехід від безсилля до активної боротьби, результатом якої повинен стати довгоочікуваний мир. Лексика заклику та єднання формує уявлення про майбутнє як спільно вибудовану реальність, у якій збереження народу й держави стає головною цінністю. Отже, у народнопісенній традиції концептуалізація миру засвідчує, що споконвічні мрії українців пов'язані з ідеєю відродження держави, щасливим майбутнім. Лексико-семантичні засоби, що репрезентують активну дію, колективність і збереження, формують

образ миру як стратегічної мети, заради якої народ готовий терпіти воєнні випробування.

Проаналізовані мовно-виражальні засоби дають змогу систематизувати основні лексико-семантичні моделі концептуалізації миру, що узагальнено подано в табл. 2.

Таблиця 2

Концептуалізація *миру* в українських народних піснях

Лексико-семантичні моделі	Типові лексеми й образи	Приклади з пісень	Узагальнені смисли
Мир як дім	<i>дім, повернення, чекати</i>	<i>«Мене з війни зо славою до себе чекай»</i>	Пов'язаний із безпекою, стабільністю
Мир як життя	<i>калина, пшениця, цвіт</i>	<i>«Не хилися, червона каліно, маєш білий цвіт»</i>	Корелює з відродженням, продовженням роду
Мир як гармонія	<i>світло, день, поле, лан</i>	<i>«Ой у полі ярої пшениці золотистий лан»</i>	Символізує природний порядок буття
Мир як надія	<i>піднімемо, розвеселимо</i>	<i>«А ми нашу славу Україну розвеселимо»</i>	Виражає колективну віру у світле майбутнє

У проаналізованих народних піснях війна й мир постають як взаємопов'язані, але семантично протилежні концепти, що формують бінарну модель осмислення дійсності. Війна асоціюється з руйнацією, розлукою та смертю, тоді як мир – із відновленням, життям і надією. Це протиставлення реалізується не лише на рівні загального змісту, а й через систему виражальних засобів мови. Опозиція «війна – мир» виявляється передусім через протиставлення базових екзистенційних категорій: життя і смерті, світла й темряви, дому й дороги. Тому, з одного боку, в досліджуваних пісенних текстах реалізуються образи чужини, шляху, нічної темряви, плачу й втрати, що формують відчуття нестабільності та загрози, а з іншого – з'являються образи дому, світла, природи, радості й відродження, які символізують повернення до гармонійного буття. Продемонструємо реалізацію опозиції

«війна – мир» за допомогою табл. 3.

Таблиця 3

Опозиція «війна – мир» у народнопісенній картині світу

Семантичний вимір	Концепт війни	Концепт миру
Екзистенційний	<i>смерть</i>	<i>життя</i>
Просторовий	<i>дорога, чужина</i>	<i>дім, повернення</i>
Емоційний	<i>плач, сльози</i>	<i>радість, спокій</i>
Світлово-часовий	<i>темрява, ніч</i>	<i>світло, день</i>
Соціально-родинний	<i>розлука</i>	<i>зустріч</i>
Ціннісний	<i>руйнація</i>	<i>відродження</i>

Як бачимо, народнопісенна традиція вибудовує чітку ціннісну опозицію, у межах якої війна осмислюється як вимушене, трагічне випробування, натомість мир постає як природний, бажаний і життєствердний стан людського та національного буття. Водночас ця опозиція не має статичного характеру: війна в народній свідомості постійно інтерпретується крізь призму очікування миру, а мир – як результат подолання воєнних страждань і втрат. Таким чином, опозиція «війна – мир» функціонує як ключовий структурний елемент народнопісенної картини світу, що дає змогу простежити, як за допомогою різних засобів мовної виразності формуються колективні уявлення про історичний досвід, систему цінностей і світогляд українського народу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків.

Проведене дослідження засвідчило, що українські народні пісні є важливим чинником формування національної мовної картини світу, у якій концепти війни і миру виступають ключовими смисловими домінантами. Через емоційно-образну мову фольклору історичні події осмислюються як екзистенційний досвід, пов'язаний із людською долею, моральним вибором і національними цінностями. Установлено, що концепт війни в народнопісенній традиції реалізується як розлука і випробування, як смерть і жертвність, а також як моральний обов'язок, репрезентований образами захисників і мобілізаційною лексикою. Водночас концепт миру постає як смислова

протизвага війни та осмислюється як повернення додому, відновлення гармонії й возз'єднання з близькими. Через образи природи мир символізує життя, родючість і національну надію, пов'язану з ідеєю відродження держави й народу. Зіставлення концептів війни й миру дало змогу виявити чітку бінарну опозицію «війна – мир», що структурує народнопісенну картину світу. Протиставлення «смерть – життя», «дорога – дім», «плач – радість», «темрява – світло», «розлука – зустріч», «руйнація – відродження» засвідчили ціннісну спрямованість фольклорної свідомості, у якій війна постає як вимушене випробування, а мир – як природний і бажаний стан людського та національного буття. Встановлено, що опозиція «війна – мир» є динамічною: війна осмислюється крізь призму очікування миру, а мир – як результат подолання воєнних страждань. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розширенні корпусу аналізованих текстів за рахунок сучасних народних та авторських пісень, зіставленні регіональних фольклорних традицій та вивченні взаємодії фольклорних образів із сучасними медіадискурсами.

Література:

1. Гриценко С., Мединська Н. «Мова – хронікер російсько-української війни» (Олександр Михед). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2025. № 1(37). С. 28–36. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.37.05> (дата звернення: 17.11.2025).
2. Хлебніков П. Народна пісенна культура як феномен культурологічного знання. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Напрямок «Культурологія»*. 2025. № 50. С. 372–381. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.987> (дата звернення: 17.11.2025).
3. Бондаренко О., Сидоренко О., Ювко З. Семантико-синтаксичні властивості й комунікативно-прагматичні функції вокативних речень у

медіатексті. *Філологічні трактати*. 2024. Т. 16. № 2. С. 7–16. DOI: [https://doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16\(2\)-1](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16(2)-1) (дата звернення: 17.11.2025).

4. Данилейко О. В. «Україна» у складі концептуальних метафор періоду гібридної війни (сфера-джерело – квазіродинні зв'язки). *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 15. С. 51–57. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.15.9> (дата звернення: 17.11.2025).

5. Ницполь В. І. Метафорична концептуалізація війни в американському медіадискурсі (на матеріалі статей про російсько-українську війну). *Folium*. 2023. № 2. С. 53–58. DOI: <https://doi.org/10.32782/folium/2023.2.8> (дата звернення: 17.11.2025).

6. Nikonova V. H. Metaphorical realization of the concept of war in English media texts. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35(74). № 5. Ч. 1. С. 161–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.1/27> (дата звернення: 17.11.2025).

7. Шевченко В. Концепт агресія в англomовному дискурсі війни: когнітивно-семантичний вимір. *Філологічні трактати*. 2024. Т. 16. № 2. С. 124–132. URL: <https://tractatus.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/view/1167> (дата звернення: 17.11.2025).

8. Кошиш І. Є. Лексико-семантичні поля концептосфери «Україна» в пісенному дискурсі періоду російсько-української війни. *Записки з українського мовознавства*. 2024. Вип. 31. С. 263–276. DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309447> (дата звернення: 17.11.2025).

9. Романишин Н., Лапчук Р. Вербалізація емоційних параметрів концептосфери «війна очима цивільного населення» у сучасному українському художньому дискурсі. *Молодий вчений*. 2024. № 6(130). С. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-10> (дата звернення: 17.11.2025).

10. Petrovych O. V. Topic modelling of Ukrainian folk songs: a case study on Podillia region. *Proceedings of the 7th Workshop for Young Scientists in Computer Science & Software Engineering*. Kryvyi Rih, Ukraine, December 27, 2024. *CEUR Workshop Proceedings*. P. 183–198. URL: <https://cssesw.easyscience.education/cssesw2024/CSSSESW2024/paper45.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).

11. Tauchnitz E. “Doing peace”: conceptualizing relational peace through interactions and networks in a digitalized world. *Data & Policy*. 2025. Vol. 7. Article e34. DOI: <https://doi.org/10.1017/dap.2025.11> (дата звернення: 17.11.2025).

12. Білий І. В. Наративи української музичної попкультури в контексті російсько-української війни. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 3. С. 82–86. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2025.344225> (дата звернення: 17.11.2025).

13. Білінська О. Музичне Мистецтво І Війна (Від Початку Хх Ст. До Сьогодення): На Прикладі Спогадів Осипа Залеського. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2022. № 22, Pp. 328-337. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.06.2022.032> (дата звернення: 17.11.2025).

14. Цзиань В. Особливості трансформаційних процесів жанру симфонії в творчості українських композиторів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 84, Том 3. С. 140-149. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-3-20> (дата звернення: 17.11.2025).

15. Меладзе Д. Мотиви визвольної боротьби у грузинському та українському пісенному фольклорі. *Молодь і ринок*. 2025. № 10 (242). С. 191-195. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.344580> (дата звернення: 17.11.2025).

16. Наше. Тексти пісень. URL: <https://nashe.com.ua> (дата звернення: 17.11.2025).